

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age

ABSZTRAKT

A bor előállításáról először a Tórában, Noé történetében olvashatunk.¹ A zsidóság ősatyáinak idejében a bor jól ismert ital volt,² és az Örökkévalónak bemutatott áldozatok kiegészítő részeként is használták³ azt. A „szőlő vére”⁴ kifejezésből pedig arra lehet következtetni, hogy főleg vörös bort készítettek akkoriban. A bor mindig is hozzátartozott a zsidóság ünnepélyesebb étkezéseihez a bibliai időtől kezdődően,⁵ egészen napjainkig. A bor azonban nemcsak örömet okozó, ám „veszélyes ital”, hanem nagy odafigyelést igényel fogyasztása, mert egy *talmudi* példázat arra hívja fel a figyelmet, hogy a bor (יין) és a titok (סוד) héber szavak betűinek a számértéke megegyezik, azaz mindkettőnek 70, tehát azonos, ebből következően, ha titkot akarunk tartani, jobb ha elkerüljük a boros poharakat.⁶

ABSTRACT

Wine production is first mentioned in Noah's story in the Torah. In the period of the Jewish Patriarch wine was a well-known beverage, and it was also used for sacred purposes, as part of sacrifices to the Almighty. Wine was called the "blood of grapes" which shows that it was the red wine that was produced mostly in this period. Wine has been the part of the most festive Jewish religious occasions since biblical times until the present days. However, wine is considered to be not only the source of joy but also a "dangerous drink" that has to be consumed carefully. The *Talmud* warns us to avoid wine glasses if we want to keep secrets: the Hebrew word for wine (יין) has the same numerological value as the Hebrew word for secret (סוד), that is 70.

¹ M.I. IX. fejezet.

² Pl.: M.I. XIV,18 és XXVII,25.

³ Pl.: M.II. XXIX,40 és M.IV. XXVIII,14.

⁴ Pl.: M.I. XLIX,11; M.V. XXXII,14.

⁵ Pl.: Sámuel II. XIII,28 és Krónika I. XII,40-41.

⁶ Talmud, Szánhedrin 38a.- נכנס יין יצא סוד... - ...bemegey a bor, kijön a titok.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

**A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig
The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age**

Prof. Oláh János, PhD az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem (OR-ZSE) rektorhelyettese, a Judaisztika Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára, a judaisztika alapszak (BA) szakfelelőse, a Magyar Zsidó Tudományok könyvsorozat, az OR-ZSE Évkönyvek és a Magyar Zsinagóga folyóirat szerkesztője. Főbb kutatási területei a zsidó folklór és vallástudomány, amely tárgykörökben számos tanulmánya és könyve jelent meg.

Prof. János Oláh, PhD is the deputy rector of The Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies in Budapest, the head of the Department of Judaism, and he is the editor-in-chief of two periodicals and a series of books on Jewish Studies. His main research fields include Judaism, Jewish Folklore. Several essays and books were published in these subjects.

A Bírák könyvében olvashatjuk:

„*És szalmánk is, abrakunk is van szamarainknak, és kenyérem és borom is van nekem (...) nem hiányzik semmi dolog.*”⁷

A szamaraknak szalma és abrak, az embernek kenyér és bor, így „*nem hiányzik semmi dolog*”, amint azt egy lévita⁸ mondta a Benjámin⁹ törzsének területén lévő Gibeá¹⁰ városában, az őt vendégül látni akarónak, a bírák idejében, a Bírák könyvében olvashatók szerint.¹¹

Kenyér és bor...

A borról néhány mondatban, mert a kenyér mellett ez is alapvető dolog volt az ember számára, és a későbbiekben sem változott e nemes nedű fontossága, egészen napjainkig.

⁷ Bírák XIX,19.

⁸ A lévíták Jákob fiának, Lévi (לֵוִי) törzsének a leszármazottai.

⁹ Benjámin (בְּנֵימִין), Jákob utolsó, 12. fia és Ráhel 2. fia. Benjámin leszármazottai alkották Izrael 12 törzsének egyikét, akik a kánaáni honfoglalásakor, a Jordán folyótól nyugatra, Júda és Efrájim törzseinek területe közötti részt kapták, Jeruzsálem környékén.

¹⁰ Gibeá (גִּבְעָה) több ókori település neve. A Benjámin törzse területén fekvő, "Saul Gibeája" (גִּבְעַת שְׂאוּל) nevű egykori város helyét a mai Tell el-Ful területén azonosították, Jeruzsálem központjától kb. 5-6 km-re északra.

¹¹ Bírák XIX,15-21.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age

A borról így ír a Szimbólumtár¹²: „...szőlő levének erjesztésével készült ital. Életelixír, a halhatatlanság itala; az igazság (*in vino veritas*), a vidámság és a termékenység szimbóluma.”¹³

A Talmud¹⁴ így nyilatkozik: „Minden halálos betegség okozója a vér, és minden orvosság alapja a bor.”¹⁵ A „Bor dicsérete” című költeményében Marcus Terentius Varro¹⁶ így ír a bor értékeiről: „A bornál nincsen kellemesebb, nincs jobb ital: / bajűző, búfeledtető orvosszerünk, / vidámság magvetője, édes iskola, / a társaságot összeforrasztó erő.”¹⁷

Úgy vélem, hogy megéri néhány mondat erejéig e fontos dologgal, a borral foglalkoznunk - amely szó (יין) a Bírák könyvében négyszer fordul elő¹⁸ - és körüljárunk a zsidó hagyományban betöltött szerepét is.

A bor előállításáról először a Tórában,¹⁹ Noé történetében olvashatunk.²⁰ A zsidóság ősatyjainak idejében a bor jól ismert ital volt.²¹ A „szőlő vére”²² kifejezésből pedig arra lehet következtetni, hogy főleg vörös bort ittak akkoriban.

¹² Pál József-Újvári Edit: Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából. (Balassi-Budapest, 1997) 532 old.

¹³ Pl.: <http://documents.tips/documents/szimbolumtar.html> -2016.10.19.

¹⁴ A Talmud (תלמוד) szó jelentése: tanulás, tanítás. A Talmud a késő antik zsidóság reprezentatív főműve, a Tanahon („Ószövetségen”) kívüli, az úgynevezett „szóbeli hagyomány” különleges műfajú, diszkurzív enciklopédiája. Formailag a III. század elején összeállított vallási szabálygyűjtemény, a Misna kommentárja. Az úgynevezett Jeruzsálemi Talmud szerkesztése az V. század elején zárulhatott le; míg az ennél terjedelmesebb és a nagyobb autoritással rendelkező Babilóniai Talmudé a VI. század végén. (Ha a Talmud szó önmagában szerepel, akkor az mindig a Babilóniai Talmudot jelenti.) A Talmudban benne van a posztbiblikus kor zsidóságának egész való élete. A Talmudot olvasva látható, hogy mint lesz a gondolat törvénné (háláhá), hiszen előttünk van a kiinduló alap: a Tórából levezetett előírás (Misna), majd a törvénné válás meghozatali vitájának jegyzőkönyve (Gemará). De megtalálható a Talmudban, hasonló kvantitatív helyet foglal el az aggádai rész, a posztbiblikus kor zsidóságának etikai, ám a Biblián alapuló költészete, filozófiája, mindene.

¹⁵ Talmud, Bává bátrá 58b. - ... בראש כל מרעין אנה דם בראש כל אסון אנה חמר

¹⁶ Marcus Terentius Varro (ante 116 - 27) költő és író, az ókori Róma egyik legtermékenyebb, leghíresebb írója.

¹⁷ SZATÍRATÖREDÉKEK. A BOR DICSÉRETE (VINO NIHIL IUCUNDIUS QUISQUAM BIBIT) Kerényi Grácia fordítása. In: Római költők antológiája. (ELTE Eötvös József Collegium-Budapest, 2014)

Lásd: <http://honlap.eotvos.elte.hu/wp-content/uploads/2016/02/antologia.pdf> -2016.10.21.

¹⁸ XII,4-7-14 és XIX,19.

¹⁹ A Tóra (תורה) jelentése: Tan. Mózes öt könyvének hagyományos elnevezése.

²⁰ M.I. IX. fejezet.

²¹ Pl.: M.I. XIV,18 és XXVII,25.

²² Pl.: M.I. XLIX,11; M.V. XXXII,14.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age

A bor mindig hozzátartozott az ünnepélyesebb étkezésekhez,²³ és az Örökkévalónak bemutatott áldozatok kiegészítő részeként is használták²⁴.

A bibliai időkben a szőlőt általában a hegyoldali teraszokon termesztették. A tőkétet 2-3 méterre ültették egymástól; vagy a földön hagyták futni; vagy póznákra, esetleg fákra futtatták fel; néha lugasszerűen is összefonódhatott két sor. A szőlőfürtök nem voltak nagyok, ezért valószínű, hogy a kémek/felderítők nem szőlőfürtöt, hanem egy szőlőágat/vesszőt hozhattak a vállukon bemutatni Kánaán földjének gazdagságát.²⁵ (Izrael Állam Idegenforgalmi Minisztériumának /משרד התיירות/ a logoja a szőlőfürtöt vivő 2 kém/felderítő.²⁶)

A Tanakhban²⁷ a szőlőt a zsidóságot is jelképezi, amelyet az Örökkévaló Egyiptomból hozott el és ültetett Kánaán földjébe.²⁸

A szőlő és a bor, vagy boroskancsó ábrázolásával gyakran találkozhatunk ókori zsidó sírköveken és egyéb reliefeken, továbbá pecsétgyűrűkön és mozaikokon. Ez utóbbiak közül talán a legszebb egy bét seáni²⁹ mozaikpadló a VI. századból, ahol a szőlő, mint a zsidóság jelképe szerepel.³⁰

A szőlő fontosságát az is egyértelműen jelzi, miszerint az Örökkévaló azért teremtette a szőlőt, hogy egy egészséges és örömet okozó italról gondoskodjék, ráadásul még a „szőlő leve” egy ősi isteni fokmérő, hogy a zsidóság a neki kijelölt úton jár-e, hiszen: *„És léssen hogyha hallgatva hallgattok parancsolataimra, amelyeket ma nektek parancsolok, hogy szeressétek az Örökkévalót, a ti Isteneteket és szolgáljátok Őt egész szívetekkel és egész lelketekkel, akkor*

²³ Pl.: Sámuel II. XIII,28 és Krónika I. XII,40-41.

²⁴ Pl.: M.II. XXIX,40 és M.IV. XXVIII,14.

²⁵ M.IV. XIII,23.

²⁶ Lásd: https://www.gov.il/he/Departments/ministry_of_tourism -2016.10.21.

²⁷ A Tanah (תנ"ך) = „Öszövétség” (megegyezik a protestáns kánon szerinti bibliai könyvekkel). A betűszó feloldása: Tóra (תורה) + Neviim (נביאים) + Ketuvim (כתובים) = Mózes öt könyve + Próféták + Iratok.

²⁸ Zsoltárok LXXX,9. - אֶפְסוּ מִמְצָרִים תִּסְיַע תְּגַרְשׁ גִּוִּים וְתִטְעֶהָ.

²⁹ Bét-Seán (בֵּית שֵׁאֵן) város a Jordán völgyében, a Kineret-tótól déli irányban.

³⁰ Mazar, Amihai: Four Thousand Years of History at Tel Beth Shean: An Account of the Renewed Excavations. 60 (1997) pp. 62-76. Lásd, pl.: http://www.rehov.org/project/tel_beth_shean.htm -2016.10.20.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

**A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig
The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age**

megadom országotok esőjét a maga idejében, a korai esőt és a kései esőt, és begyűjtöd gabonádat, mustodat és olajodat.”³¹

A szőlőből készült borról pedig ezt olvashatjuk Sirák fia könyvében: „*Mint az élet vize, olyan a bor annak, aki mértékletes a bor ivásában. Mi az élet annak, aki bort nem ihat? Az ember örömeire teremtett a bor a világ kezdetétől.*”³²

A bor, mindezek mellett - ki nem ismeri fogyasztásának mértékét - veszélyes ital, hiszen az első szőlőművelő és bortermelő ember, Noé megtapasztalta ezt a midrás³³ szerint: „*Amikor Noé elhatározta, hogy szőlőt ültet, jött a Sátán, megállt mellette és megkérdezte: mit ültetsz? Noé válasza után a Sátán felajánlotta, hogy társul hozzá. Noé beleegyezett. Mit tett ezután a Sátán? Hozott egy bárányt és levágta. Aztán hozott egy oroszlánt és megölte, utána egy sertést, végül egy majmot, s azokat is leölte, és mindezek vérével megöntözte a szőlőtőkét. Ezzel jelezte Noénak, hogy az ember mielőtt bort iszik olyan jámbor, mint a bárány. Iszik egy keveset, és “bátor” lesz, mint az oroszlán, majd folytatja az ivást, s disznóvá alakul, végül berüg, s olyanná válik, mint a majom, ugrál és táncol és nem is tudja már, mit csinál...*”^{34,35}

A bor azonban nemcsak örömet okozó, ám „veszélyes ital”, hanem nagy odafigyelést igényel fogyasztása, mert egy *talmudi* példázat arra hívja fel a figyelmet, hogy a bor (יין) és a titok (סוד) héber szavak betűinek a számértéke megegyezik, azaz mindkettőnek 70, tehát azonos, ebből következően, ha titkot akarunk tartani, jobb ha elkerüljük a boros poharakat.³⁶

³¹ יהיה אם-שׁמע תשׁמעו אל-מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את-יהוה אלהיכם ולעבדו בכל-לבבכם ובכל-נפשׁכם. M.V. XI,13-14. - ונתתי מטר-ארצׁכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנה ותירשה ויצהרה. -

³² Sirák fia könyve: XXXI,27.

³³ A midrás (מדרש) a keresést, kutatást jelentő (דרש) igeigéből származó főnév. Általában azon zsidó írásmagyarázó irodalmi művek összefoglaló neveként használjuk, amelyeket a Tanah szövegét folyamatosan kutatva és kommentálva írtak. Technikai értelemben a Tanah szövegének és a szöveg grammatikai és logikai sajátosságainak figyelmes, meditatív és intertextuális olvasatán alapul. Ez a népi ihletésű irodalom a héber széppróza őseinek tekinthető és a midrásirodalom az egyetemes folklorisztika és az összehasonlító irodalomtörténet számára a legenda- és mesemotívumok gazdag tárházát nyújtja.

³⁴ מדרש תנחומא: פרשת נח, סימן י"ג

³⁵ Idézi: Kraus, Naftali: Mózes öt könyve a haszid folklór tükrében. (Akadémiai-Bp., 1995) 26. old.

³⁶ Talmud, Szánhedrin 38a.- ויבנס יין יצא סוד. - ...bemegy a bor, kijön a titok.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

**A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig
The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age**

Ennek felel meg - a gyakran félreértelmezett - görög eredetű latin mondás³⁷: In vino veritas – Borban az igazság.

Izrael földjén, a bibliai időkben, a szőlőfürtök augusztusban kezdtek el érni, de a szüret dandárja csak az őszi zarándokünnep, szukot³⁸ előtt ment végbe. A szüret, az aratáshoz hasonlóan nagy vígasság közepette zajlott. Vidám énekszó, jókedv volt jellemzője.³⁹ Az ottfelejtett fürtöket, leesett szemeket ott kellett hagyni az özvegyeknek, árváknak, jövevényeknek, amint arról a Tóra rendelkezik.⁴⁰ A szőlő levének kinyerése rendszerint már a szüret helyszínén megtörtént. Erre általában kettő, egymás fölött kivájt medence (sajtó) szolgált. A felsőben taposták a szőlőt, melynek leve egy nyíláson át az alsó medencébe folyt.⁴¹ A mustot tömlőkbe vagy korsókba töltötték.⁴² Miután a must kiforrott, a tömlőket vagy korsókat hűvös helyre tették a bor elfogyasztásáig.

Napjainkban a bor készítésének módja már jócskán átalakult, de a tisztaság követelményei és a kizárólag szőlőből való borkészítés, mindmáig előírása a zsidóságnak.

A hagyományait tisztelő, és megőrző zsidó ember, ahogyan nem fogyaszt bármilyen ételt, úgy nem iszik bármilyen italt sem. A különféle italok elkészítésének, fogyasztásának is megvannak a hálákhá (vallási törvény) által pontosan előírt, körvonalazott szabályai.⁴³ A legtöbb és legaprólékosabb hálákhikus előírások a borra vonatkoznak, mert a bornak már a bibliai időtől kezdve egészen napjainkig kitüntetett szerepe volt, úgy a mindennapokban, mint az ünnepeken és jeles napokon. A borra áldást kell mondani fogyasztása előtt és után egyaránt.⁴⁴ Mivel mindkét áldás szövege a szőlőtő gyümölcséről szól, ezért az csakis szőlőből készülhet.

³⁷ Alkaios/Alcaeus (kb. ante 620 - 570) használta e kifejezést (οἶνος, ὃ φίλε παῖ, καὶ ἀλάθεια - https://www.loebclassics.com/view/alcaeus-fragments/1982/pb_LCL142.397.xml -2016.11.04.) először (lásd, pl.: Tsomis, Georgios: Zusammenschau der frühgriechischen monodischen Melik: Alkaios, Sappho, Anakreon. (Stuttgart: Franz Steiner, 1999) 161. old.), majd az idősebb Plinius (ante 23 - post 79) használta fel Alkaios szavait és írta: „...volgoque veritas iam attributa vino est.” (lásd: Naturalis Historia XIV,141.)

³⁸ Lásd, pl.: Oláh János: Judaisztika. (Gabbiano Print Bt.-Budapest, 2009) 44-47. old.

³⁹ Pl.: Bírák, IX,27 és Jesájá XVI,9.

⁴⁰ M.III. XIX,10 és M.V.XXIV,21.

⁴¹ Pl.: Nehemjá XIII,15 és Példabeszédek III,10.

⁴² Pl.: Jób XXXII,19 és Jirmejá XLVIII,11.

⁴³ Lásd, pl.: Sulhán áruh: Jore déa kötete.

⁴⁴ Kicur sulhán áruh, XLIX,1

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age

Bornak számít minden (friss vagy szárított/aszalt) szőlőből készített folyadék (szőlőlé/must, bor, pezsgő, vermut, pálinka, borecet, brandy, konyak...) akár tartalmaz alkoholt, akár nem tartalmaz alkoholt.⁴⁵

A bor csak akkor alkalmas fogyasztásra egy hagyományait őrző zsidó ember számára, ha az megfelel a kásrut előírásainak, ha az a bor kóser bor (יין כשר) és nem neszeh bor (יין נסך). Az úgynevezett „neszeh bor” az áldozati célra szánt bor, melyet a bálvány vagy a házi isten előtt kiöntöttek; vagy a földre öntöttek (libatio).⁴⁶ Eredetileg csak e bor felhasználását tiltották bölcseink, mivel azt szigorúan tiltott cselekményhez (bálványimádás) használták, azonban ezt az előírást kiterjesztették a nem zsidók által használt minden borra, amely nem feltétlenül ezt a célt szolgálta, mert hátha...

Noha ez az ok nem releváns napjainkban, a tilalom változatlan maradt, mert újabb indokot találtak bölcseink fenntartani e tilalmat. Abból a lehetőségből indultak ki, hogy a bor fogyasztása könnyelműséghez, és a józan ítélőképesség elvesztéséhez vezethet. Ugyanis egy vegyes társaságban, ahol nem zsidók által készített bor is található, akkor az ott fogyasztott bor olyan kapcsolatok kialakulását is okozhatja, amely vegyes házassághoz vezethet és hát akkor...⁴⁷

Találunk példát már a Tanakhban is arra, hogy nem itta meg egy zsidó ember a nem zsidók által készített bort, mert Dániel is így cselekedett babilóniai fogságában.⁴⁸

Így azután a kóser bor csakis megbízható, a hagyományait híven őrző zsidó ember folyamatos ellenőrzése mellett készülhet vagy ő készítheti. Ebből következően arra törekedtek, hogy a szőlőt is önmaguk műveljék meg, de legalább a szürettől, a préseléstől, a bor palackba kerüléséig állandóan felügyeljék, avagy maguk végezzék a munkafolyamatokat. A folyamatos rituális felügyeletről (השגחה) mindenképpen gondoskodni kell, valamint azt igazolni is szükséges (תעודת כשרות vagy הכשר) a borospalack címkéjén és dugóján is.

⁴⁵ Lásd, pl.: Kicur sulhán áruh, XLIX,1 és Wagschal, S.: Gyakorlati útmutató a kasruszhoz. Zsidó étkezési törvények. (Yeshiva Yad Halevi-London, 2000) 44-47. old.

⁴⁶ Ókori, a mediterráneumban általánosan gyakorolt szokás volt, lásd pl.: Homérosz: Odüsszeia VII. ének; Tacitus: Évkönyvek (Annales). XV, 64 (az ifjabb Seneca halála); Apicius: De re coquinaria stb.

⁴⁷ Lásd, pl.: Lebovits József: Zsidó hitéleti lexikon. Sulchán Áruach. (Mohács, 1928) 154. old.

⁴⁸ Dániel I,8.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig
The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age

A kóser boroknak két fajtája van: „sima” kóser bor és a mevusál bor (מבשליין).⁴⁹ A kóser borhoz képest a mevusál bor még egy újabb eljárás meglétét igényli, mert a kóser bor elveszíti kóserságát, amint a borospalackot egy nem-zsidó személy (például a pincér) bontja fel, vagy a felbontott üveg bort megérinti, vagy tölt belőle. A mevusál bor eredete a rabbinikus zsidó vallási előírásokban és hagyományban gyökerezik, ugyanis a kóser borokat főzéssel tették a bálványimádó népek áldozati szertartásaihoz használt, nem-főzött, „áldozati” boraitól megkülönböztetetté.

Manapság - és erre utal a mevusál (főtt, forralt) kifejezés - általában a kóser bor alapanyagát, a mustot felforralják, hogy buborékok képződjenek benne; vagy a forralás helyett a kíméletesebb, magas hőmérsékletű, gyors pasztörizálás az elterjedtebb, és így lesz a bor mevusál. A gyors pasztörizálással, a megfelelő borélesztő hozzáadásával, majd az érleléssel a mevusál és a „sima” kóser borok között nem észrevehető minőségi eltérés tapasztalható csak.

A bor fontosságát jelzi, hogy rögtön szerepet kap az e világra jött zsidó ember életében, a nyolcadik napon, a körülmetélés során, hiszen az anyatej után a bor a második folyadék, amelyet fogyaszt. A körülmetélés szövetsége (brit milá⁵⁰), latinul: circumcisio, jiddisül: malenolás vagy közismertebb nevén a brisz, ezredévek óta meglévő hagyománya, előírása a zsidóságnak, hiszen az Örökkévaló határozott utasítása volt az első ősatyának, Ábrahámnak.⁵¹ A körülmetélés a szövetség jele, a megmásíthatatlan és visszafordíthatatlan örök szövetség jele Ábrahám utódai (a zsidóság) és az Ő.való között.

A körülmetélés harmadik - a seb kiszívása (mecicá), a vérzés elállítása - munkafolyamata során használt bort, a körülmetélést végző személy (mohél), fertőtlenítőszer gyanánt. Ugyanis hajdanán a friss seb fertőtlenítését a mohél a szájába vett borral végezte. Magyarországon, 1900-ban egy belügyminiszteri körrendelettel⁵² megtiltották a seb borral

⁴⁹ Lásd, pl.: Sulhán áruh: Jore déá CXXIII. feje.

⁵⁰ Lásd, pl.: Oláh János: Judaisztika. (Gabbiano Print Bt.-Budapest, 2009) 112-115. old.

⁵¹ M.I. XVII,10-12.

⁵² A magyar királyi belügyminisztérium 113831. számú VIa. körrendelete. Idézi: dr. Mittelmann Bernát: A körülmetélés eredete, története és orvosi mütéte. (Budapest, 1900) 65-66. old.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

**A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig
The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age**

történi fertőtlenítését⁵³ és „3%-os bórsavas vízoldatba mártott tiszta vatta„⁵⁴ használatát írta elő a rendelet.

A bornak azonban maradt mégis szerepe e fontos és örömteli eseményen, az Ábrahám szövetségébe való felvételen, ugyanis a körülmetélés megtörténte után, a mohél egy pohár borral a kezében áldásokat mond, majd egy imába foglalja a szövetségbe felvett gyermek ekkor kapott nevét. Szokás, hogy az áldásmondás (általában ezüst) poharát (כוס הברית) a gyermeknek ajándékozzák majdani kiduspohárnak, áldást mondó pohárnak. Ha a gyermek sír, avagy sírását megelőzően ad a mohél egy-egy csepp bort a gyermeknek, a kisujját belemártja a borba és azt a szövetségbe felveendő vagy a már felvett gyermek szájába helyezi azt. Az újszülött a számára még szokatlan ízt ízlelgetve, és a mohél kisujját „cumizgatva”, többnyire meg is nyugszik.

Bort fogyasztunk a zsidó hagyomány szerint ezen kívül még az úgynevezett szeudát micvákon (vallási parancs teljesítésekor tartott lakoma), úgymint: pidjon háben⁵⁵ (elszülött fiú kiváltása), bát- és bár micvá⁵⁶ (lány- és fiú felnőtté avatása), hátuná⁵⁷ (esküvő), talmudi traktátus tanulásának befejezésekor tartott összejövetelen (szijum)⁵⁸, házavatáskor (hanukat hábájit), valamint a szeudát hávráán (elválasztó étkezés, a gyászoló első étkezése a temetés után).

⁵³ A fent idézett rendelet IV. 3. pontja: „Locsolás a szájba vett borral szigorúan tilos.”

⁵⁴ Uo. IV. 4. pont.

⁵⁵ Lásd, pl.: Oláh János: Judaisztika. (Gabbiano Print Bt.-Budapest, 2009) 115-117. old.

⁵⁶ Lásd, pl.: Uo. 119-121. old.

⁵⁷ Lásd, pl.: Uo. 127-132. old.

⁵⁸ Az elsőszülött fiúgyermeknek peszáh ünnepét megelőzően, niszán hónap tizennegyedikén, böjtölniük kell, melyet táánit behorimnak nevezünk. A kialakult szokások szerint azonban ezt a böjtöt meg lehet váltani egy talmudi traktátus tanulásának befejezésekor tartott "öröm-lakomával" (szijum). Lásd, pl.: Oláh János: Judaisztika. (Gabbiano Print Bt.-Budapest, 2009) 115. old.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age

Két pohárból, kétszer iszik bort a vőlegény és a menyasszony a hupá (esküvői „mennyezet”) alatt esküvőjüknek (hátuná) napján. Az egyik pohár borral az eljegyzés megszentelése történik, míg a második pohár borból a házasság áldásai után iszik az újdonsült házaspár. Az ekkor, e fennkölt pillanatokban kétségkívül meglévő örömet még inkább elősegítendő.

Peszáhkor,⁵⁹ az úgynevezett széder esten⁶⁰ négy pohár bort (4x0,86 cm³) köteles elfogyasztani egy hagyományait hűen őrző zsidó ember, mert négy szóval/kifejezéssel⁶¹ említi a Tóra Isten segítségét,⁶² az egyiptomi kiszabadulást. A kiszabadulás, a szabadság érzése az öröm érzése; a bor pedig az öröm, a vidámság jelképe.⁶³ Hagyományosan a széder vezetőjének valaki más tölt a poharába, úgymint egy ókori lakomán az uraknak, a szabad embereknek töltötték a bort, és az „úri” mivolt jelzésére egy picit balra dőlve iszunk belőle. Ez is jelzése annak, hogy a zsidók egyedül az Örökkévalónak tartoznak csak szolgálattal, ahogyan a Tóra is írja: „...az én szolgálaim Izrael fiai, szolgálaim ők...”⁶⁴

Van az asztalon egy másik (teletöltött) pohár, díszes serleg, amely Élijáhu/Illés prófétáé, ugyanis Maleáhi könyvében olvashatjuk, hogy az Isten által küldendő Másiáh (Messiás) előhírnöke, bejelentője Élijáhu lesz, ő fogja hírül adni eljöttét,⁶⁵ mi pedig borral várjuk a hosszú útról érkező, de jó hírt hozó prófétát. Ezen okból szokás Magyarországon, több helyütt is, a megváltásért fohászoló „Szól a kakas már...”⁶⁶ kezdetű világszerte ismert dalt is elénekelni széder este, amelyet Rabbi Jichák Taub⁶⁷ szerzett a hagyomány szerint.

⁵⁹ Lásd, pl.: Oláh János: Judaisztika. (Gabbiano Print Bt.-Budapest, 2009) 53-56. old.

⁶⁰ Lásd, pl.: Uo. 56-59. old.

⁶¹ E szavak a következők: megszabadítalak (הוֹצֵאתִי), megmentelek (הַצַּלְתִּי), megváltalak (בְּצַלְתִּי) és /népemmé/ fogadlak (לָקַחְתִּי). Lásd: M.II. VI,6-7.

⁶² M.II. VI,6-7.

⁶³ Zsoltárok CIV,15.

⁶⁴ M.III. XXV,55.

⁶⁵ Maleáhi III,23-24.

⁶⁶ Meghallgatható, pl.: <https://www.youtube.com/watch?v=DUTuKufvgO4> -2015.09.20.

⁶⁷ Rabbi Jichák (Eizik, Ájzik) Taub (1751 - 1821) a nagykállói (jiddisül: hákálever) cádik (igaz ember) vagy rebbe (a rabbi jiddis megfelelője), egy rabbi-dinasztia alapítója.

Lásd: <http://www.geni.com/people/Admor-Isaac-Taub-of-Kaliv-1st-Kaliver-Rebbe/6000000007016587264> - 2015.09.20.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age

A széder esten másra is használjuk még a bort, mert a szédertálon jobbra, a keserűfű alatt található hároszet egyik alapanyaga az alma, dió és a fahéj mellett. Ezen anyag emlékeztet a téglára vagy vályogra, melyet a zsidók készítettek az egyiptomi rabság alatt.

Újabb szokás, a kabbala művelőitől Cfát városából a XVI. századtól kiindulón, hogy tu bisvát⁶⁸ emléknapiján egy meghatározott rend (széder) szerint, történetek, dalok és négy pohár bor kíséretében megemlékezünk a fákról, a természet gyönyörűségeiről, az Örökkévaló csodáiról. E szertartás Izraelben közismertebb, de lassan Magyarországon is teret nyer, melyet peszáh estjéhez - a diaszpórában az első két estjéhez hasonlóan - szédernek nevezünk.

Purim⁶⁹ napján, a zsidó „farsang” napján, a legönfeledtebb örömnapon, a perzsiai zsidók csodálatos szabadulásának emlékére, amelyet Eszter könyvében olvashatunk, a gyerekek sok helyütt álarcot öltenek, a családok megajándékozzák egymást, bálokat rendeznek, karneválokat tartanak, sok bort kell inni,⁷⁰ sőt a Talmud tanúsága szerint: „Minden ember köteles annyit inni, hogy ne tudjon különbséget tenni (ád delo jádá) az átkozott Hámán (árur Hámán) és az áldott Mordeháj (báruh Mordeháj) között!”⁷¹ (Egy magyarázat szerint a báruh Mordecháj (ברוך מרדכי = áldott Mordecháj) és az árur Hámán (ארור המן = átkozott Hámán) szavak héber betűinek számértéke megegyezik, mindegyiké 502, ekként „józanul” nehéz különbséget találni.⁷²) Ez egy igen különleges utasítás, mert oly törvényt már számtalant hoztak, hogy mennyit szabad inni, de olyat, hogy mennyit muszáj, még nem igen hoztak a történelem folyamán. A „mértéktelen” borfogyasztás, egy évben egyszer, e napon megengedett, sőt előírás. Egyértelműen az öröm, a fergetes öröm előidézésére.

Ellenben a szomorú, a gyászos napokon a bor fogyasztása tiltott. Az év hónap első napjától a kilencedik napjáig (tisá beáv⁷³) terjedő időszakot jiddisül nájntégnek (kilenc napnak)⁷⁴ nevezzük. Ezen napokban vált egyértelművé Isten szimbolikus tartózkodási helyének, a jeruzsálemi Szentélynek a pusztulása, nem tudták annak idején már sem a hús, sem

⁶⁸ Lásd, pl.: Oláh János: Judaisztika. (Gabbiano Print Bt.-Budapest, 2009) 79-80. old.

⁶⁹ Lásd, pl.: Uo.: 50-52. old.

⁷⁰ Kicur sulhán áruh, CXLII,6.

⁷¹ Talmud, Megilá 7b. - ... מייחב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ...

⁷² Singer Leó: Purim-Adar /Zsidó sors-Zsidó szellem/ A Kolbo II. kötete (Várpalota) 132. old.

⁷³ Lásd, pl.: Oláh János: Judaisztika. (Gabbiano Print Bt.-Budapest, 2009) 93-95. old.

⁷⁴ Lásd, pl.: Uo.: 92-93. old.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age

a bor áldozatát bemutatni.⁷⁵ E napokban nem szokás húst enni, állati zsiradékkal készíteni az ételeket, bort inni (kivéve a szombat megtisztelését és az előírt vagy kötelező (micvá) lakomákat),⁷⁶ ezért „tejes napoknak” is szokás nevezni eme napokat, az ekkor fogyasztott ételekről.

Ha valakinek halottja volt, akkor a temetésig a gyászoló egyedül étkezik, a bort és a húst mellőzi, mert ezek fogyasztása örömet okozna. A temetés⁷⁷ után a gyászolók első étkezéséről rendszerint a Hevrá kádísá (Szent egylet/a halottak végtisztességének megadásával és egyéb humanitárius ügyekkel foglalkozó szervezet);⁷⁸ vagy a távolabbi rokonok; illetve a szomszédok, ismerősök gondoskodnak. Szokás szerint a temetőből a gyászolók az elhunyt lakásába mennek és ott egy alacsony ülőalkalmatosságon ülve főtt tojást és zsömlét/kenyeret esznek, melyet só helyett hamuval hintenek meg. Ezután általában isznak egy pohár bort, a „vigasztalás poharát”,⁷⁹ mert a Talmudban olvashatjuk: „...nem teremtett bor másra, mint a gyászolók megvigasztalására...”⁸⁰; illetve a Példabeszédek könyve is így ír: „Adjátok a részegítő italt az elveszendőnek, és a bort a keseredett szívűeknek.”⁸¹

A Talmud idejében a gyásházban is szokás volt bort fogyasztani. Nem is keveset. Tíz pohár bor elfogyasztását tanácsolták a gyászolók számára. Három pohárral közvetlenül étkezés előtt, mert a gyászoló böjtölt a halálhír meghallásától a temetésig, és a böjt végén hasznosnak tartották a bor fogyasztását a gyomornedvek képződése érdekében. Három pohár bor étkezés közben, négy pohár pedig az étkezés után, az ekkor mondott áldásokat követően; és ezekhez

⁷⁵ Lásd, pl.: Flavius, Josephus: A zsidók története. X,7.

⁷⁶ Kicur sulhán áruh, CXXII,8.

⁷⁷ Lásd, pl.: Oláh János: Judaisztika. (Gabbiano Print Bt.-Budapest, 2009) 146-150. old.

⁷⁸ Lásd, pl.: Löw Immánuel és Klein Salamon: A SZEGEDI CHEVRA 1787-től 18887-ig. (SZEGEDI CHEVRA KADÍSA: SZEGED, 1887).

⁷⁹ Jirmeja XVI,7.

⁸⁰ Talmud, Éruvin 65a. - ...לא נברא יין אלא לנחם אבלים...

⁸¹ Példabeszédek XXXI,6.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

**A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig
The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age**

toldottak még négy pohárral, ha eljöttek a város és a zsinagóga vezetői, előkelői, hogy részvétüket nyilvánítsák.⁸²

A bor fontos szerepet kap a szombatot és az ünnepeket megszentelő áldásnál és imánál az úgynevezett kidusnál. Míg hétköznapi az étkezést mindig kenyérral kezdjük, ünnepeken azonban a kenyér (bárhesz) megszegését megelőzi a boráldás, hiszen a bor (a szőlőtő gyümölcse) Izrael országára, az Isten által ígért⁸³ földre emlékeztet. Szokás a bárheszeket egy fehér takaróval leteríteni, mert az előírás szerint⁸⁴ előbb a kenyérré (jelen esetben a bárheszre) kellene először áldást mondani, hálát adni Istennek, és csak ezt követően a borra, viszont az ünnepek borral történő megszentelése (kidus), előtt nem szabad fogyasztanunk semmit sem, így hát letakarjuk, hogy ne „lássák és hallják” a bárheszek a borra mondott áldást.

A szombati és az ünnepi vacsora előtt a házigazda, vagy akit ezzel megtisztelnek, magasba emeli borral telt serlegét és áldást mondva Istennek, köszönti az ünnepet. Mivel a zoltár így írja: „...csordultig van poharam. Bizony, jóságod és szereteted kísértésem minden napján...”⁸⁵ ezért az ünnepköszöntő serleget színültig kell tölteni borral. Az áldás elmondása után mindenki iszik a borból/szőlőléből, hiszen ünnepnap van, örülni kell, mert amint a zoltár írja: "A bor megörvendezteteti az ember szívét."⁸⁶

Az ünnepek mindenkori megszentelése, a kidus miatt a bor fogyasztása az ünnepek megtartásának egyik legjellegzetesebb kifejezője lett a zsidóságban.

Amint a szombatot és az ünnepeket kidussal, egy megszentelő szertartás keretében fogadjuk, úgy ünnepélyesen el is búcsúztatjuk „öket”, elválasztjuk a hétköznaptól. E szokás is nagyon régi, a Nagy Gyülekezet Férfiai (Ánsé knesztet hágdolá), az Ezra korát követő (ante V.

⁸² עשרה כוסות תקנו חכמים בבית האבל שלשה קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעיו שלשה בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו וארבעה לאחר אכילה אחד כנגד הזן ואחד כנגד ברכת הארץ ואחד כנגד בונה ירושלים ואחד כנגד הטוב והמטיב הוסיפו עליהם ארבעה אחד כנגד חזני העיר ואחד כנגד פרנסי העיר ואחד כנגד בית המקדש ואחד כנגד.

⁸³ Lásd, pl.: M.II. XIII,5; M.III. XX,24; M.V. XI,9 és XXXI,20.

⁸⁴ Kicur sulhán áruh LV,5.

⁸⁵ Zsoltárok XXIII,5-6.

⁸⁶ Zsoltárok CIV,15.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age

század), az ókori zsidóság életét irányító szervezet tagjai vezették be a hávdálá szertartását a Talmud szerint.⁸⁷

A szombat és az ünnepek „búcsúztató” szertartásához, a hávdálához szükséges: bor (de lehet más kóser ital is), pohár (serleg), illatos fűszerek/növények (beszámim), fény (hávdálágyertya). Először csordultig megtöltjük a poharat (a bőség, a jólét jele⁸⁸), majd meggyújtjuk a hávdálágyertyát (egy különleges, több százból font lapos és színes gyertya), melyet rendszerint a legkisebb gyermek tart a kezében.

Az elválasztó ima (Hámávdil...) elmondása előtt a borra, a fűszerekre és a lángra mondunk áldást. Közben illatozunk az illatos fűszereket/növényeket, melyeket hagyományosan egy torony alakú tartóban tartunk, utalásul az Énekek éneke egyik mondatára: „...orcái, mint fűszeres virágágyak, illatszeres tornyok.”⁸⁹ E versben a menyasszonyról, a királynőről van szó, ki megszemélyesítője a szombatnak. Maimonides/RÁMBÁM szerint a fűszeráldást azért mondjuk, mert: „Az ember lelke elszomorodik a szombat távoztával és ezért jó illattal vidítjük fel, nyugtatjuk meg.”⁹⁰

⁸⁷ Talmud, Beráhot 33a.

⁸⁸ Zsoltárok XXIII,5.

⁸⁹ Énekek éneke V,13.

⁹⁰ Maimonides/RÁMBÁM: Misné Torá/Jád háházáká. Hilhot sábat XXIX,29.

Prof. Dr. Oláh János, PhD.

**A bor szerepéről a Tanakhtól napjainkig
The Importance of Wine from Biblical Period up to our Present Age**

A fényre mondott áldás után megnézzük a körmöket (ha van rajtuk fehér folt, akkor remélhetőleg az eljövendő héten gazdagság következik⁹¹); vagy a tenyeret, hogy használjuk a fényt és ne hiába mondjuk az áldást; illetve ezzel jelezzük, hogy a szombat utolsó „kisugárzása” alatt akarjuk majd az elkövetkező hat munkanapot tölteni, melyet dolgozó kezeink jelképeznek. A körmeinkre nézés jó dolog, mert az egy jó jel, hiszen azok mindig növésben vannak.⁹²

A Hámávdil... ima után szokás belenézni a pohárba, megvizsgálni arcvonásainkat, hogy mennyire tisztán és élesen láthatóak, mert a hagyomány szerint ez is egy jel a jövő hétre nézve: ha jól kivehetőek az arc kontúrjai, akkor minden a legnagyobb rendben lesz.

Majd iszunk a pohárból/serlegből és eloltjuk hávdálgyertya lángjait a maradék borral, amelyet előzőleg a pohár alatti tálkába kiöntünk. Szokás e borral megkenni a homlokot (több értelem reményében), a szemeket (éleslátás reményében), a zsebeket (pénz, gazdagság reményében), majd jó hetet kívánunk egymásnak.

⁹¹ Zóhár II. 76a.

⁹² Lásd, pl.: Oláh János: Angyalok, démonok, a kéz ujjai és körmei a zsidó néphitben. In: Babits Antal szerk.: Papírhíd az egyetemes kultúra szolgálatában. Tanulmánykötet Scheiber Sándor születése századik évfordulójára. (Logos-Budapest, 2013) 289-308. old.